

עיר ללא הפסקה

כלא 'צלמון' כולל קרוב לאלף אסירים ומתנהל כמו עיר קטנה ■ מפקדו, גנ"מ עופר בן שמואל, מנהל את בית הסוהר לפי תפיסה ייחודית, המאפשרת לאסירים חופש יחסי ואפשרויות תעסוקה מגוונות ■ השיטה עובדת

מאת: טובה שריקי

מחושבים. אפשר לומר שהמציאות 'מדקיקה' לנו את החבל יותר ויותר, והתפקיד שלנו הוא לא ליפול ממנו".

משמעת עצמית

"האדם נברא בצלם אלוהים", כך מזכיר הכיתוב התלוי בכניסה ל'צלמון' למי שביקש לשכוח. הרעיון שעמד מאחורי הקמת הכלא היווה פריצת דרך בתפיסת העולם של שירות בתי הסוהר: ניסיון לאפשר לאסירים להיות שותפים בניהול חייהם מאחורי החומות, לתת להם לרכוש השכלה ומקצוע ולהכין אותם למעשה לחיים שבחוץ. גם היום נחשב 'צלמון' לבית סוהר מדמה קהילה. לאסירים יש סדר יום קבוע שבו עליהם לעמוד מכוח משמעת עצמית, ומרביתם מסתובבים ללא ליווי של סוהר צמוד.

למרות כל זאת, גנוז החזון שהכלא יאכלס רק עבריינים נקיים מסמים ושכל אסיר יקבל תא משלו. המציאות, הלחצים והצורך לספק יותר ויותר מקומות כליאה הכתיבו אחרת. 'צלמון' לקח חלק בתהליך ההתרחבות והצמיחה שעבר שירות בתי הסוהר בשנים האחרונות. רק לאחרונה נחנך בכלא אגף מיוחד לעצורים במסגרת מימוש הייעוד של שב"ס כרשות כליאה לאומית. אגף זה ישרת את יחידות המחוז הצפוני של משטרת ישראל. בנוסף מכיל 'צלמון' שישה אגפים, כולם פתוחים - למעט אגף אחד שחציו סגור - ושלושה מהאגפים נקיים מסמים (אגפי נ"ס). יתרת המאסר של האסירים לא עולה על עשר שנים ומגוון העבירות רחב: מעבירות קלות ועד העבירות החמורות ביותר, מעברייני סמים ורכוש ועד לרוצחים ולאנסים. לכולם מציעים ב'צלמון' מגוון פעילויות רחב בתחומי החינוך, התעסוקה, ההכשרה המקצועית והתרבות. הפעילויות מתקיימות יום וערב וכוללות כיתות לימוד, מפעלים, קורסים להכשרה מקצועית, חוגי תיאטרון, מוסיקה, מחשבים ואפילו חדר כושר.

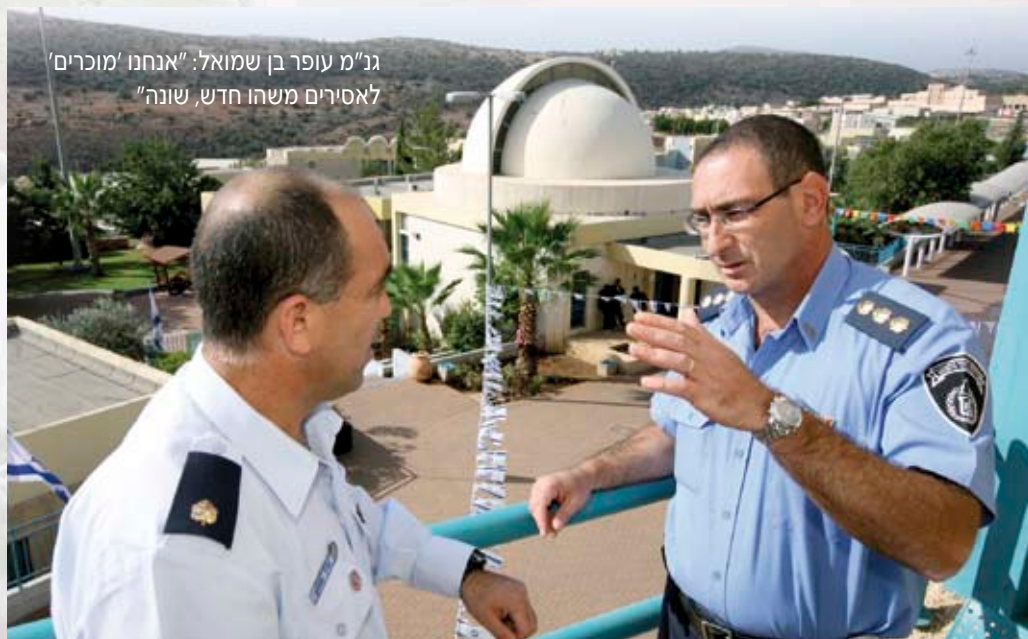
מי שמביט על שבילי 'צלמון' ממרפסת ההנהלה שבקומה הראשונה, יכול לטעות לרגע ולחשוב שמדובר בשבילים של קיבוץ מטופח. גם האסירים נראים רגועים ושלווים. קשה לנחש שמדובר בכלא שהשלווה בו מדומה, שהאש יכולה להתלקח בו בכל רגע. "למרות הגודל, אנחנו מנסים לשמור על התפיסה המקורית", אומר גנ"מ בן שמואל.

עיר, ובמקרה של 'צלמון' זוהי עיר ללא הפסקה. צריך לדאוג לתעסוקה, לחינוך, לביטחון, לניקיון, לתחזוקה ולרפואה. יותר מ-200 אסירים יוצאים מדי יום ללימודים ו-200 נוספים עובדים במכלול התעסוקה הגדול ביותר בשירות בתי הסוהר. יש אסירים שמשתלבים בהכשרה המקצועית, ומאות אסירים משובצים בעבודות שירותים, תחזוקה ונקיונות של הכלא. 44 חוגים מופעלים ב'צלמון'. מדי שנה מבקרים בו 1,200 מבקרים ו-1,000 ליוויים יוצאים ממנו. חדר האוכל מייצר מדי יום 6,000 מנות. הקנטנה מוכרת לאסירים מוצרים בעלות של יותר מחצי מיליון שקלים בחודש. על כל אלה צריך להוסיף כמובן שיקולי ביטחון. העבודה רבה מאוד.

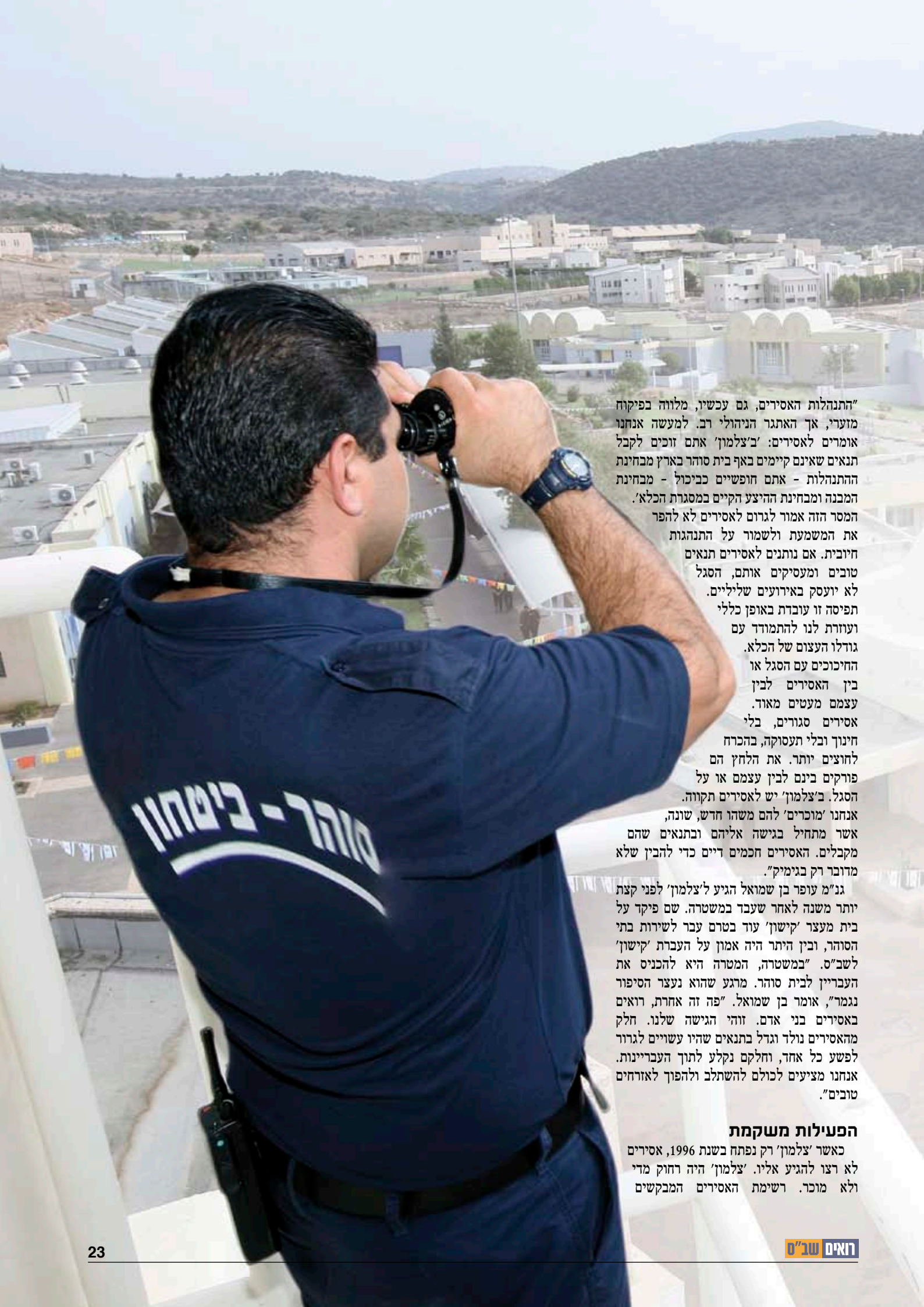
התשתיות המצוינות שהוקמו כבר לפני 11 שנה מנוצלות היום באופן מרבי. "אנחנו הולכים על חבל דק", אומר גנ"מ בן שמואל. "כל הזמן דואגים לשלב את נושא הביטחון עם הטיפול באסירים. ברור לנו שאסירים אינם מקשה אחת אלא חלק מהחברה, גם אם הם נמצאים בשוליים שלה. אנחנו קיבלנו את האסירים מהחברה והם אמורים לחזור אליה. על מנת לטפל באסיר אנחנו לוקחים לפעמים סיכונים

לפני שנה חגגו עשור בבית הסוהר 'צלמון'. מדובר היה באירוע מרגש והשמחה היתה רבה. בין השאר נבדקו התוכניות המקוריות של מייסדי הכלא. 'צלמון', הסתבר לסגל הכלא, נועד לאכלס פחות מ-500 אסירים - 470 אסירים בסך הכל. צנוע, לא גדול מדי, ממוקם מעל הערוץ של נחל צלמון, בלב נוף יפהפה ופרוע. אנשי 'צלמון' הופתעו ואף התקשו להאמין. רק עשר שנים חלפו, אבל כלא 'צלמון' גדל והתפתח לממדי ענק. כיום 'צלמון' הוא הכלא הפלילי הגדול ביותר בישראל. יש בו 250 אנשי סגל, 1,150 מקומות כליאה אשר 120 מתוכם מיועדים לעצורים, והתפוסה מלאה כמעט - 960 אסירים. "המייסדים והוגי הרעיון של בית הסוהר 'צלמון' לא היו מכירים את בית הכלא היום", אומר גנ"מ עופר בן שמואל, מפקד 'צלמון' בשנה האחרונה. "הם היו משפשפים עיניים, לא היו מבינים מה קורה כאן".

"עיר קטנה". כך מכנים אנשי סגל 'צלמון' את הכלא שבו הם עובדים. בן שמואל מסכים עמם. פיקוד על 'צלמון', הוא אומר, הוא בדיוק כמו ניהול

גנ"מ עופר בן שמואל: "אנחנו 'מוכרים' לאסירים משהו חדש, שונה"

"התנהלות האסירים, גם עכשיו, מלווה בפיקוח מזערי, אך האתגר הניהולי רב. למעשה אנחנו אומרים לאסירים: 'ב'צלמון' אתם זוכים לקבל תנאים שאינם קיימים באף בית סוהר בארץ מבחינת ההתנהלות - אתם חופשיים כביכול - מבחינת המבנה ומבחינת ההיצע הקיים במסגרת הכלא'. המסר הזה אמור לגרום לאסירים לא להפר את המשמעת ולשמור על התנהגות חיובית. אם נותנים לאסירים תנאים טובים ומעסיקים אותם, הסגל לא יועסק באירועים שליליים. תפיסה זו עובדת באופן כללי ועוזרת לנו להתמודד עם גודלו העצום של הכלא. החיכוכים עם הסגל או בין האסירים לבין עצמם מעטים מאוד. אסירים סגורים, בלי חינוך ובלי תעסוקה, בהכרח לחוצים יותר. את הלחץ הם פורקים בינם לבין עצמם או על הסגל. ב'צלמון' יש לאסירים תקווה. אנחנו 'מוכרים' להם משהו חדש, שונה, אשר מתחיל בגישה אליהם ובתנאים שהם מקבלים. האסירים חכמים דיים כדי להבין שלא מדובר רק בגימיק".

גנ"מ עופר בן שמואל הגיע ל'צלמון' לפני קצת יותר משנה לאחר שעבד במשטרה. שם פיקד על בית מעצר 'קישון' עוד בטרם עבר לשירות בתי הסוהר, ובין היתר היה אמון על העברת 'קישון' לשב"ס. "במשטרה, המטרה היא להכניס את העברייני לבית סוהר. מרגע שהוא נעצר הסיפור נגמר", אומר בן שמואל. "פה זה אחרת, רואים באסירים בני אדם. זוהי הגישה שלנו. חלק מהאסירים נולד וגדל בתנאים שהיו עשויים לגרום לפשע כל אחד, וחלקם נקלע לתוך העבריינות. אנחנו מציעים לכולם להשתלב ולהפוך לאזרחים טובים".

הפעילות משקמת

כאשר 'צלמון' רק נפתח בשנת 1996, אסירים לא רצו להגיע אליו. 'צלמון' היה רחוק מדי ולא מוכר. רשימת האסירים המבקשים

לאחרונה נחנך בכלא אגף מיוחד לעצורים, אגף זה ישרת את יחידות המחוז הצפוני של משטרת ישראל

להגיע אליו כיום היא ארוכה. כעיקרון משרת הכלא אסירים מחדרה וצפונה, אבל מתקבלים גם "דרומיים" המבקשים להגיע אליו לצרכי טיפול. כל אסיר שמגיע ל'צלמון' עובר ועדת קבלה. "אנחנו מאבחנים את הרקע של האסיר", מסביר גנ"מ בן שמואל, "ומוסרים לו לאיזו פעילות הוא מתאים: לחינוך, לכיתת אולפן, לתעסוקה. בהתאם לכך מרכיבים לאסיר תוכנית וקובעים יחד איתו מטרות בנות השגה. אסיר שעובד באחד המפעלים שלנו עשוי להגיע להכנסה של 2,500 שקלים בחודש וחלק מהאסירים אף שולחים כסף החוצה, למשפחותיהם. בוועדת הקבלה מנסים להשפיע על הכיוון שבו יבחרו בתוך הכלא. בקרוב אנחנו מתכוונים למקצע את הנושא של תוכנית אישית לכל אסיר: לתת לכל אחד תוכנית מובנית לשנים שיחיה פה. הכל כדי לעודד אסירים להשתקם ולטפל בעצמם".

כולם בוחרים בכיוון החיובי? חינוך, תעסוקה, הכשרה מקצועית?

"לא תמיד. מי שזהו לו המאסר התשיעי לא יחפש מסגרת ומי שמכור לסמים, קשה מאוד לשכנע אותו להשתלב. כל היתר רוצים. עובדה שכל מקומות התעסוקה והחינוך מלאים אצלנו. יש ביקוש להיצע. במסגרת התוכנית האישית שתותאם לכל אסיר שייגע לכאן כבר בתחילת שנת 2008, ניתן דגש לאסירים במאסר ראשון. זיהינו שיכולת ההשפעה שיש לנו עליהם רבה יותר".

ב'צלמון' פגשתי אסיר שהשתחרר ממאסר ראשון, בחור צעיר בשנות העשרים לחייו, ואסיר אחר, עבריין סמים, שהשתחרר לאחר עשרה מאסרים לערך - הוא עצמו כבר הפסיק לספור. מהאסיר הראשון ביקש גנ"מ בן שמואל שייקח את עצמו בידים, שכן יש מקומות יפים יותר לבלות בהם בגילו. אבל האסיר השני נראה מיואש. לו

"למעשה אנחנו אומרים לאסירים: 'ב'צלמון' אתם זוכים לקבל תנאים שאינם קיימים באף בית סוהר"

עצמו ברור, אמר, שעוד יחזור לכלא. "קורה שאני פוגש אסירים בני 65, 'פנסיונרים', מכורים לסמים", אומר בן שמואל. "אלה אנשים שמכורים לסמים מגיל 15. הם היו צעירים מכורים שהפכו למבוגרים מכורים וחלקם יהפוך לקשישים מכורים. הם נכנסים לכלא ויוצאים ממנו כשגרת חיים. הסיכוי שמה שאנחנו מצייעים יעזור להם הוא קטן".

"תופרים חליפות"

ניהול האסירים ב'צלמון' מבוסס על הרעיון של "מדרוג אגפי". הדבר יוצר אצל האסירים כוח רצון חיובי, אומרים שם. אסירים חדשים מופנים לאגפי ה"משתלבים". מי שנכנס למסגרת לימודים או תעסוקה מתקדם ומגיע לאגפים מועדפים שבהם תדירות החופשות גבוהה יותר והתנאים משופרים. האסירים מהאגפים הפתוחים יוצאים למשימותיהם באופן חופשי כל יום, מיד לאחר ספירת הבוקר. יש כיתות לימוד, מדרשות דתיות וכיתות אולפן לעולים חדשים - מכלול תעסוקה גדול שכולל בין השאר מפעל של התעשייה האווירית, מתפרה, מפעל נעליים של "טבע נאות" והכשרה מקצועית מגוונת, הגדולה בשב"ס. אסיר שמעורב באירועים שליליים או שאינו עומד בכללי המשמעת מגיע לאגף הסגור.

"יש לנו עבריינים מכל סוגי האוכלוסייה, כמו בכל בית סוהר", אומר בן שמואל. "במקום אחר, אסירים אלה היו עלולים להיות מעורבים באירועים שליליים, אך אנחנו מאתרים מבעוד מועד סממני התנהגות שליליים ומספקים פתרון. אחד האסירים, למשל, לא הסתדר באחד מבתי-הכלא הפליליים בארץ והיה מעורב באירועים שליליים רבים. אנחנו 'תפרנו' לו חליפה' שבמסגרתה קיבל יותר תשומת לב מאשר בכל כלא אחר ובסופו של דבר הוא נקלט פה. אנחנו מראים לאסיר מראש את כל האפשרויות הקיימות עבורו ומציעים לו לנצל את הזמן לטובה, במקום לבזבז את תקופת המאסר במקום עם תנאים טובים הרבה פחות. בדרך כלל, כמו במקרה של האסיר הזה, אנחנו מצליחים".

שמים דגש על תיאומים בין פיקוח ובקרה לבין שמירה על התפיסה, על ההתנהלות היומית ועל הביטחון

הפעילויות מתקיימות יום וערב וכוללות כיתות לימוד, מפעלים, קורסים להכשרה מקצועית, חוגי תיאטרון, מוסיקה, מחשבים ואפילו חדר כושר

איך מגיבים האסירים?

"בהרבה תודות, בעיקר אחרי תקופת מה. אין לנו נתונים לגבי מידת ההצלחה של האסירים האלה לאחר שחרורם, אבל מחקרים מלמדים שמי שלא מגיע מעולם הסמים, סביר להניח שלא יחזור לעולם הפשע אחרי שחרורו מ'צלמון'. הרבה מבקרים שמגיעים ל'צלמון' שואלים מדוע מגיעים לאסירים תנאים טובים כל כך. השאלה מוצדקת, כמובן. אנחנו עונים תמיד שהמדיניות של שירות בתי הסוהר היא להשפיע על האסירים בתקופת המשמורת שלהם, לפני שהם חוזרים לחברה. בסופו של דבר זה עשוי להשפיע לטובה על החיים של כולנו".

נושא הטיפול באסיר, אומרים ב'צלמון', הוא בראש סולם העדיפויות בכלא. די אם כל אסיר יגיש לסגל בקשה אחת בשבוע כדי לגרום לעומס עבודה. נכון להיום יש ב'צלמון' 15 עובדים סוציאליים - מספר גדול יחסית. קיימים מערכי טיפול מקצועיים, אנשי מקצוע מיומנים, טיפול קבוצתי וטיפול אישי. ההון האנושי הוא אולי, יותר מכל, העוגן של הכלא הפלילי הגדול ביותר בישראל ומקור הגאווה שלו. נעשה גם ניסיון להכניס את החברה שבחוץ אל תוך הכלא, וזאת באמצעות פעילות ספורטיבית - קבוצות כדורגל שמגיעות לתוך הכלא - ופעילויות אחרות. "אי אפשר היה להגשים את התפיסה ללא מעורבות עמוקה של הצוות", קובע בן שמואל. "למרות גודלו של בית הסוהר, בזכות הצוות אין נישות זנוחות. כאשר נקלט כאן אסיר, מתחבר אליו מייד עובד סוציאלי אשר מקשיב למצוקות שלו, לבעיות. אנחנו שמים דגש על תיאומים בין פיקוח ובקרה לבין שמירה על התפיסה, על ההתנהלות היומית ועל הביטחון. לשם כך דרושים לנו מנגנונים מיומנים מאוד, שיספקו פתרונות כל הזמן ויהיו קשובים לצרכי האוכלוסייה שלנו".

הפחד העיקרי - בריחה

קיים כמובן גם נושא הביטחון. במהלך 11 שנות קיומו של הכלא היה ניסיון בריחה אחד. הנמלט נתפס. "גם הביטחון מושפע מגודלו העצום של בית הסוהר", אומר גנ"מ בן שמואל. "יש פה הרבה מאוד כניסות ויציאות. בתקופה האחרונה הצלחנו לשדרג את הביטחון ההיקפי על ידי הוספת גדרות תיל. קיבלנו גם מצלמות היקפיות. אבל מעבר לכך, בגלל שלרוב האסירים אין יתרות מאסר ממושכות, לא משתלם להם לברוח. הם מודעים מאוד לזכויות שלהם ולא רוצים להפסידן".

בריחת אסירים מעסיקה אותך?

"כן. זהו הפחד העיקרי, והוא גדל ככל שהאסירים רבים יותר. מספיק שיברח אחד מתוך האלף. ההנחה הבסיסית היא שהאסירים ינסו לצאת החוצה. תמיד ישנם המאוכזבים, הלא מרוצים. אנחנו צריכים לשלב בין טיפול בהם לבין הביטחון. שאלו אותי איך אני נותן מסורים לאסירים בקורס צורפות. אנחנו נותנים את הכלים, אבל מקפידים על הביטחון. האסירים מעריכים את האמון שאנחנו נותנים בהם ועד היום לא היו בעיות".

אינך פוחד שאירוע יתרחש בחוץ כשהאסירים חופשיים?

"אנחנו נערכים לאירוע שיתרחש בחוץ, ודאי. עלול להתרחש אירוע שיהיו מעורבים בו אף 500 אסירים. אין מגבלה - הם בחוץ. אנחנו מתחשבים בכך ולכן מקיימים תרגילים. איננו נוהגים לקולא אלא לוקחים בחשבון את כל התרחישים האפשריים על מנת להיות מוכנים לכל".

מה החלום שלך ושל אנשי הסגל בכל הנוגע ל'צלמון'?

"מבחינת מיצוי היהודיות של כלא צלמון", השיב גנ"מ בן שמואל, "החלום מתממש והולך. אנחנו רוצים להגדיל את מספר מקומות התעסוקה והחינוך, לייצר עוד ועוד תחומי עשייה ולהוסיף מקומות כליאה".

אילו פתרונות למשל?

"התבקשנו להתנהל בצביון דתי יותר. העלינו את הבקשה למפקד המחוז, שנעתר. היום יש לנו אגף שהצביון בו דתי, עם כיתה שיש בה לימודי דת, תפילות וכל ההתנהלות בה צנועה יותר. אנחנו עושים הכל גם כדי לשלב את משפחות האסירים: כשיש הכשרה מקצועית המשפחה מגיעה לפתיחת הקורס, לאחד מהשיעורים במהלכו וכמובן לאירוע הסיום. גילינו ששיתוף כזה מחזק. אנחנו מתכננים גם לפתוח קנטינה שתשרת את משפחות האסירים בזמן הביקורים. המטרה היא שאסיר יוכל לקנות במבחה לילד שלו בזמן הביקור. אנחנו רוצים לבנות גם משחקיה. ראיתי דבר כזה בסקוטלנד, במסגרת משלחת של שירות בתי הסוהר, ואני רוצה לממשו כאן".

היום יש ב'צלמון' אגף שהצביון בו דתי, עם כיתה שיש בה לימודי דת